

Силабус
навчальної дисципліни
Психологія загальна та спеціальна
2025-2026 навчальний рік

Освітня програма «Спеціальна освіта»
Спеціальність А 6 Спеціальна освіта
Спеціалізація А 6.01 Логопедія
Галузь знань 01
Рівень вищої освіти перший (бакалаврський)

Викладач	Старинська Олена Віталіївна
Посилання на сайт	https://bdpu.org.ua/faculties/fdssso/graduates-fdssso/starynska-olena-vitaliivna/
Контактний тел.	+380957907809 (Viber, Telegram)
E-mail викладача:	el.starinskaya@gmail.com
Графік консультацій	з 15.00 до 18.00 вівторок та четвер

Обсяг курсу на поточний навчальний рік:

для денної форми навчання

Кількість кредитів/ годин	Лекції (годин)	Практичні заняття (годин)	Самостійна робота (годин)	звітність
9\270	46	44	180	залік/екзамен

для заочної форми навчання

Кількість кредитів/ годин	Лекції (годин)	Практичні заняття (годин)	Самостійна робота (годин)	звітність
9\270	14	12	244	залік/екзамен

Семестр: осінній/весняний

Мова навчання: українська

Ключові слова: психіка, мозок, розвиток, психічні процеси, порушення психічного розвитку, порушення мовлення, порушення інтелекту, сенсорні порушення, діти з особливими освітніми потребами.

Мета та предмет курсу:

Метою викладання навчальної дисципліни «Психологія загальна та спеціальна» є формування знань системи теоретичних знань щодо структури психіки людини, набуття практичних вмінь, навичок щодо диференціації її особливостей, формування знань щодо змісту, видів, психологічних чинників та особливостей діагностування відхилень у розвитку, що має як вроджену, так і набуту форму.

Компетентності та програмні результати навчання:

ЗК-1. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

ЗК-2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

ЗК-8. Здатність працювати в команді.

ЗК-10. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів).

СК-1. Усвідомлення сучасних концепцій і теорій функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я, раннього втручання, розвитку і корекції, навчання і виховання, реабілітації і соціалізації осіб із особливими освітніми потребами.

СК-2. Здатність до аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду становлення і розвитку спеціальної та інклюзивної освіти.

СК-11. Здатність дотримуватися основних принципів, правил, прийомів і форм суб'єкт-суб'єктної комунікації.

СК-15. Здатність аргументовано відстоювати власні професійні переконання, дотримуватись їх у власній фаховій діяльності.

РН1. Знати сучасні теоретичні основи спеціальної освіти відповідно до спеціалізації, застосовувати методи теоретичного та експериментального дослідження у професійній діяльності, релевантні статистичні методи обробки отриманої інформації, узагальнювати результати дослідження.

РН2. Здійснювати пошук, аналіз і синтез інформації з різних джерел для розв'язування конкретних задач спеціальної та інклюзивної освіти.

РН3. Розуміти закономірності та особливості розвитку і функціонування, обмеження життєдіяльності у контексті професійних завдань.

РН4. Аргументувати, планувати та надавати послуги раннього втручання відповідно до рівня функціонування, обмеження життєдіяльності й здоров'я дитини.

РН7. Вільно спілкуватися державною та іноземною мовами у професійному середовищі, володіти фаховою термінологією та професійним дискурсом.

РН16. Приймати обґрунтовані рішення з урахуванням цілей, ресурсних і законодавчих обмежень, ціннісних орієнтирів.

РН19. Демонструвати на основі загальноєвропейських цінностей соціально свідому та відповідальну поведінку, слідувати деонтологічним принципам, гуманістичним та демократичним цінностям у професійній та громадській діяльності задля досягнення цілей сталого розвитку (ЦСР 4 та ЦСР 10).

РН21. Застосовувати у професійній діяльності знання про основні механізми спрямованої соціалізації людини, навчання та виховання, закономірності та особливості розвитку моторики, мовлення в онто- та дизонтогенезі задля забезпечення ефективної корекційної роботи з особами з особливими освітніми потребами.

Зміст курсу:

✦ Змістовий модуль 1. Основні категорії психології

Тема 1. Психологія як наука

Предмет і завдання психології як науки. Етапи розвитку психології. Галузі психологічних знань. Місце психології в системі наук. Школи, напрями, концепції у психології.

Принципи психологічного дослідження. Етапи психологічного дослідження. Структура методів психологічного дослідження. Організаційні методи. Характеристика основних емпіричних методів психології: експеримент та спостереження, опитування, тести, аналіз продуктів діяльності, біографічний метод. Методи обробки даних. Інтерпретаційні методи.

Тема 2. Поняття про психіку. Еволюція психіки: розвиток психіки тварин та людини

Історія розвитку психіки. Стадії та рівні розвитку психіки тварин. Механізми відображувальної діяльності на різних стадіях розвитку психіки. «Мова» і спілкування тварин. Відмінність психіки людини від психіки тварини.

Поняття про свідомість, її особливості та функції. Структура свідомості. Рівні вияву психіки людини. Філогенетичні та онтогенетичні фактори формування свідомості.

✦ Змістовий модуль 2. Пізнавальні психічні процеси

Тема 3. Відчуття та сприймання. Поняття про відчуття. Фізіологічні основи відчуттів. Класифікація різновидів відчуттів. Характеристика основних відчуттів людини. Основні властивості відчуттів. Закономірності відчуттів.

Поняття про сприймання. Фізіологічні основи сприймання. Відмінність відчуттів від сприймання. Образ, особливості його формування. Основні властивості сприйняття: предметність, цілісність, осмисленість, аперцепція, вибірковість, константність. Класифікація сприйняття. Структурність сприйняття. Фон, фігура, ілюзії сприйняття. Причини ілюзій. Індивідуальні особливості сприймання. Класифікація та види сприймання. Ілюзії сприймання. Особливості сприймання. Індивідуальні особливості сприймання.

Тема 4. Пам'ять

Поняття пам'яті. . Функції та теорії пам'яті. Функції пам'яті у пізнавальній діяльності. Механізми пам'яті. Види пам'яті. Емоційна пам'ять. Асоціативна теорія. Смыслова теорія. Гештальт теорія пам'яті. Ретроактивне і проактивне гальмування. Фактор краю. Ефект Зейгарнік. Уявлення, явище ремінісценції. Види пам'яті, їх особливості. Процеси пам'яті. Індивідуальні особливості пам'яті. Розвиток пам'яті.

Змістовий модуль 3. Когнітивна сфера особистості

Тема 5. Мислення.

Поняття про мислення, його особливості. Характеристика мислення. Відмінність мислення від сприйняття і уяви. Операції мислення. Види мислення. Форми мислення: поняття, судження, умовивід. Функції мислення. Розумові дії та операції мислення. Індивідуальні стилі мислення. Властивості мислення (глибина-поверховість, широта- вузькість, швидкість-сповільненість, гнучкість-ригідність, оригінальність-тривіальність). Егоцентризм дитячого мислення. Мислення і вирішення завдань. Проблемна ситуація і завдання. Мислення і формування понять. Індивідуальні відмінності в мисленні людини.

Тема 6. Уява

Поняття про уяву, її функції та особливості. Зв'язок уяви з об'єктивною дійсністю. Фізіологічні основи процесів уяви. Види уяви, їх особливості. Форми уяви. Процес створення образів уяви. Види уяви: довільна, мимовільна, гедоністична, прагматична, продуктивна, репродуктивна. Прийоми створення образів: типізація, гіперболізація, акцентування, уподібнення. Мрія. Фантазії. Марення. Взаємозв'язок уяви і емоцій. Уява і особистість.

Змістовий модуль 4. Регулятивно-комунікативна сфера особистості.

Тема 7. Увага

Поняття про увагу, її критерії та функції. Теорії та фізіологічні основи уваги. Психофізіологічна теорія. Теорія установки Д.М. Узнадзе. Теоретична концепція уваги П.Я. Гальперіна. Увага як особливий стан свідомості. Зв'язок із сенсорними та інтелектуальними процесами. Внутрішній потяг, що спричиняє увагу: потреби, бажання, почуття, установки, наміри тощо. Функції уваги. Види

уваги. Властивості уваги: стійкість, концентрація, розподіл, об'єм, переключення, коливання. Увага й особистість.

Тема 8. Мовлення та спілкування.

Поняття про мову і мовлення, їх функції. Фізіологічні основи мовлення. Види мовлення та їх характеристика. Види мовлення: жестове, звукове, зовнішнє, внутрішнє, експресивне, імпресивне, письмове, усне. Функції мови: комунікативна, сигніфікативна, узагальнююча. Зв'язок мислення і мовлення. Егоцентрична мовлення (Л.С. Виготський, Ж. Піаже, С.Л. Рубінштейн). Розвиток усного і письмового мовлення в онтогенезі. Поняття про спілкування. Засоби спілкування. Функції спілкування. Різновиди спілкування.

✦ **Змістовий модуль 5. Емоційна-вольова сфера особистості**

Тема 9. Емоції та почуття.

Поняття про емоції, їх особливості. Функції емоцій. Фізіологічні основи переживання людиною емоцій. Вияви емоцій. Види емоцій. Форми переживання емоційних станів людиною. Характеристика емоційних станів. Основні види прояву емоцій: гострі емоційні реакції, емоційні стани, емоційне ставлення до об'єкту. Групи емоційних проявів: настроїв, пристрасть, афект, емоція, почуття, емоційний стрес. Властивості емоцій: суб'єктивний характер, полярність, фазність. Компоненти емоцій: фізіологічний, психологічний, поведінковий. Рівні емоційних переживань за С.Л. Рубінштейном. Базові емоції за І. Ізардом. Теорія емоцій Джеймса-Ланге. Теорія когнітивного дисонансу Л. Фестінгера. Інформаційна теорія П.В. Симонова. Функції емоцій. Стеничні і астеничні емоції. Індивідуально-психологічні особливості прояву емоцій і почуттів. Емоційні властивості людини. Розуміння емоцій інших людей та емоційна здатність. Ідентифікація емоцій за мімікою та пантомімікою. Керування емоціями. Емоційна поведінка. Емоційні типи. Поняття про почуття, їх особливості. Функції почуттів. Фізіологічні основи переживання людиною почуттів. Вияви почуттів. Види почуттів. Вищі почуття.

Тема 10. Воля

Поняття про волю як психологічну категорію, її функції. Філософські основи вольової регуляції. Довільні дії та їх особливості. Аналіз складної вольової дії. Основні якості волі. Функції волі. Вольова діяльність. Аналіз вольових дій. Психологічна структура вольового акту. Вольові якості особистості. Вольові якості особистості. Мужність. Цілеспрямованість. Рішучість. Самостійність. Наполегливість. Ініціативність. Витримка. Вчинок як вияв волі. Вольові дії. Локус контролю. Фази та ознаки вольових дій, їх стимулювання. Етапи вольових дій. Безвілля, його причини і переборення.

✦ **Змістовий модуль 6. Особистість та діяльність.**

Тема 11. Особистість

Поняття про особистість як центральну психологічну категорію. Співвідношення понять «людина», «індивід», «суб'єкт», «особистість», «індивідуальність». Теорії особистості. Структура особистості. Особистість як суб'єкт і об'єкт міжіндивідних взаємин. Фактори формування особистості. Поняття про самосвідомість, її функції та структура. Образ «Я» центральний компонент самосвідомості, його вияви. Самооцінка, її види та механізми формування. Поняття про рівень домагань. Психологічний захист, його призначення та види.

Тема 12. Діяльність. Активність і діяльність. Поняття про діяльність, її функції. Засоби діяльності. Зовнішня і внутрішня діяльність, їх взаємозв'язок. Інтеріоризація та екстеріоризація. Структура діяльності людини. Дії та рухи. Вміння, навички, звички. Навички, їх структура та закономірності вироблення. Проблема переносу та інтерференції навичок. Свідомі та автоматизовані компоненти діяльності Механізм формування навички. Види діяльності. Праця, навчання та гра як основні види людської діяльності, їх порівняльна характеристика. Види праці: предметно-практична і абстрактно-теоретична. Навчання: пасивний і активний характер. Поняття провідної діяльності.

Змістовий модуль 7. Індивідуально-типологічні особливості особистості

Тема 13. Темперамент

Поняття про темперамент. Критерії темпераменту. Історія розвитку вчення про темперамент. Тип вищої нервової діяльності та темперамент. Гуморальні теорії темпераменту (Гіппократ, Гален, І. Кант, П.Ф. Лесгафт). Конституційні теорії темпераменту (Е. Кречмер, У. Шелдон). Нейродинамічні теорії темпераменту (І.П. Павлов). Нейрогуморальні теорії темпераменту (В.М. Русалов, Б.Д. Теплов, В.Д. Небиліцин, В.С. Мерлін). Індивідуальний стиль діяльності (Б.Д. Теплов, В.С. Мерлін, Є.А. Клімов).

Психологічна характеристика типів темпераменту. Основні якості характеристики темпераменту: лабільність, сенситивність, реактивність, активність, темп реакції, пластичність, ригідність.

Тема 14 Характер

Поняття про характер. Соціально-психологічна характеристика особистості, характер. Поняття про характер. Структура характеру. Темперамент і характер. Природні і соціальні передумови характеру. Характер і особистість. Виховання характеру. Провідні риси характеру. Типологічні моделі характеру (Е. Фромм, Е. Шостром, Б.С. Братуся, А.Ф. Лазурського). Поняття акцентуації характеру. Види акцентуацій характеру за А.Є. Лічко. Природа та вияви характеру. Вчинок і формування характеру. Формування характеру в дитинстві.

Змістовий модуль 8. Здібності та спрямованість особистості

Тема 15. Здібності

Поняття про здібності, їх природу. Здібності як психічне явище особистості. Структура здібностей. Види здібностей. Загальні та спеціальні здібності. Обдарованість. Талант. Геніальність. Розвиток здібностей. Сенситивний період та відповідна діяльність. Вік і здібності. Здібності і професія. Педагогічні здібності.

Тема 16. Потреби, мотиви, спрямованість особистості.

Поняття потреби, мотиву і мотивації. Мотивація як система факторів та як характеристика процесу. Мотивація як сукупність особистісних (стійких) та ситуативних (динамічних) факторів. Ієрархія і зміна мотивів. Внутрішні (пов'язані з процесом та змістом діяльності) та зовнішні (соціальні та вузькоособистісні) мотиви. Типи мотивів. Процесуально-змістовні мотиви. Мотив саморозвитку. Мотив досягнення. Фактори, які визначають рівень мотивації досягнення. Просоціальні (суспільно-значущі) мотиви. Альтруїзм і емпатія як мотиви. Мотив афіліації. Зовнішні та внутрішні цілі. Психологічні особливості зовнішньої та внутрішньої мотивації. Мотиви поведінки і діяльності. Установка. Потяг. Інтерес. Переконавання.

Змістовий модуль 9. Предметний зміст, теоретико-методологічні засади спеціальної психології

Тема 17. Предмет, завдання та методи спеціальної психології. Сутність спеціальної психології. Предмет, об'єкт та завдання спеціальної психології. Дитина з особливими освітніми потребами в системі суспільних відносин. Взаємозв'язок спеціальної психології з іншими галузями психології та науками. Принципи спеціальної психології. Науково-теоретичні засади спеціальної психології. Методи спеціальної психології. Принципи психологічного дослідження в спеціальній психології. Історія становлення спеціальної психології, співвідношення спеціальної психології та спеціальної педагогіки.

Тема 18. Сучасні уявлення про нормотиповий та порушений розвиток. Проблема норми та її варіантів у спеціальній психології. Характеристика предметної, соціально-вікової, індивідуальної норми. Характеристика статистичної, функціональної, ідеальної норми. Вікові особливості психофізичного розвитку в нормі та патології. Поняття середньостатистичної та функціональної норми розвитку. Умови нормального психічного розвитку дитини. Аномальний розвиток. Зміст основних параметрів дизонтогенезу. Загальні закономірності аномального розвитку.

Змістовий модуль 10. Основні категорії спеціальної психології

Тема 19. Основні категорії спеціальної психології. Специфіка формування понятійного апарату дисципліни. Основні терміни спеціальної психології.

Порушений розвиток (дизонтогенез), структура порушеного розвитку: первинний, вторинний дефекти та взаємозв'язки між ними. Категорії дітей з особливими потребами. Компенсація та її рівні: біологічний, психологічний, соціально-психологічний, соціальний. Вчення Л.С.Виготського про компенсацію. Поняття про компенсацію, декомпенсацію, зверхкомпенсацію та псевдокомпенсацію. Компенсаторні процеси. Компенсація відхилень у розвитку. Адаптаційні процеси в спеціальній психології. Корекція. Абілітація та реабілітація дітей з особливими освітніми потребами.

Тема 20. Закономірності порушеного розвитку у дітей.

Розуміння норми та аномалії у психофізичному розвитку особистості. Поняття про нормальний та порушений розвиток. Параметри дизонтогенезу: вікова обумовленість, етіологія, інтенсивність та розповсюдженість патологічного процесу, ступінь порушень міжфункціональних зв'язків. Критерії нормального розвитку за Л. Пожар. Умови нормального розвитку за О.Р. Лурією. Основні параметри аналізу та основні форми дизонтогенезу (за Ушаковим, Ковальовим; за В.Лебединським). Закономірності дизонтогенезу (загальні, модально-специфічні, модально неспецифічні). Критичні періоди та чинники порушення психофізичного розвитку (внутрішньоутробний період, пологи, критичні періоди новонародженого). Ендогенні (хромосомні та генні аберації), екзогенні (фізичні, хіміко-біологічні) чинники порушення внутрішньоутробного розвитку. Чинники, пов'язані із протіканням пологів (передчасні або протерміновані пологи; затяжні чи стрімкі пологи, загалом – ускладненні, довгий безводний період під час пологів, пологові травми- ішемія, гіпоксія, ішемічно-гіпоксичне ураження ЦНС тощо).

Змістовий модуль 11. Психічний розвиток при дизонтогеніях за типом ретардації

Тема 21. Психологія дітей із затримкою психічного розвитку. Історія розвитку уявлень про ЗПР. Поняття та класифікація ЗПР. Загальні риси психічного розвитку молодших школярів із ЗПР, особливості навчання. Затримка психічного розвитку, психологічна структура порушення. Чинники виникнення. Класифікація дітей із затримкою психічного розвитку (за К.С.Лебединською): конституціонального походження (гармонійний психічний та психофізичний інфантилізм); соматичного походження; психогенного походження; церебрально-органічної генези. Загальна характеристика психічного розвитку дітей з ЗПР.

Психологічна характеристика розвитку дитини із ЗПР. Особливості соціальних взаємовідносин, ціннісні орієнтації, образ Я та самооцінка. Специфіка психічного розвитку: ігрова діяльність, мовлення, практична та розумова діяльність.

Тема 22. Психологія дітей із синдромом Дауна.

Особливості генетичного розладу. Когнітивний розвиток: обмеженість в здатності сприймати, розуміти і обробляти інформацію; особливості мовленнєвого розвитку: затримка мовленнєвого розвитку, складності розуміння мовлення, труднощі у встановленні соціальних контактів, розумінні соціальних норм та правил, розвитку емоційних навичок та саморегуляції.

Труднощі у регулюванні своїх емоцій, особливості самооцінки та формування навичок соціальної взаємодії, особливості емоційної сфери: емпатійність, щирість, відвертість. Труднощі у розвитку вольових функцій, таких як самоконтроль, увага та планування.

Змістовий модуль 12. Психічний розвиток при порушеннях інтелектуального та мовленнєвого розвитку.

Тема 23. Психологія дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.

Предмет та завдання психології розумово-відсталих дітей. Л.В. Виготський фундатор теоретичних положень психології розумово-відсталої дитини. Загальна характеристика дизонтогеній за типом ретардації. Олігофренія та її класифікація за етіологією. Чинники виникнення порушень розумового розвитку. Ступені розумової відсталості. Класифікація психічного недорозвитку (за Д. Ісаєвим): астенічна, атонічна, дисфорична, стенічна. Загальна характеристика психічного розвитку розумово відсталих дітей (основні властивості психічної діяльності). Зовнішні (екзогенні) та внутрішні (ендогенні) причини порушень інтелектуального розвитку. Характеристика розумової відсталості дітей за ступенем вираження дефекту. Класифікація олігофренії за М. Певзнер. Особливості вищих психічних функцій при різних формах інтелектуальних порушень. Специфіка соціального розвитку та становлення особистості: мотиваційна сфера, образ Я, характер, самосвідомість, саморегуляція.. Особливості розвитку уваги, відчуття та сприймання, пам'яті, мовлення та мислення дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. Особливості розвитку особистості та емоційно-вольової сфери дитини з порушеннями інтелектуального розвитку. Особливості різних видів діяльності дитини з порушеннями інтелектуального розвитку.

Тема 24. Психологія дітей із порушеннями мовлення

Психофізична, лінгвістична та психологічна природа порушень мовлення (І.Павлов, М.Бернштейн, О.Лурія, О.Потебня, М.Лісіна). Концепція мовлення як ключової вищої психічної функції людини (Л. Виготський). Огляд порушень мовлення центрального та периферійного характеру. Клініко-педагогічна та психолого-педагогічна класифікації мовленнєвих порушень. Загальні особливості психічного та соціального розвитку при різних типах мовленнєвих порушень. Особливості вищих психічних функцій при різних формах

порушення мовлення. Специфіка соціального розвитку та становлення особистості: мотиваційна сфера, образ Я, характер, самосвідомість, саморегуляція.. Особливості розвитку уваги, відчуття та сприймання, пам'яті та мислення дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку. Особливості розвитку особистості та емоційно-вольової сфери дитини з порушеннями мовленнєвого розвитку. Особливості різних видів діяльності дитини з порушеннями мовленнєвого розвитку.

Змістовий модуль 13. Особливості психічного розвитку та навчання дітей з сенсорними порушеннями (сурдопсихологія)

Тема 25. Особливості психічного розвитку зі зниженим слухом та нечуючих дітей. Особливості психічного розвитку дітей з порушеннями слуху. Сурдопсихологія як розділ спеціальної психології. Чинники, що викликають порушення слухової функції. Класифікація порушень слуху, групи осіб з порушеннями слуху. Закономірності психічного розвитку глухих і слабочуючих дітей. Особливості психофізичного розвитку осіб з порушеннями слуху (порушення моторики, перцептивні особливості, особливості уваги, пам'яті, мовлення, інтелектуальної сфери, емоційно-вольової сфери, особистісні особливості, особливості міжособистісних взаємин). Складні форми порушень у дітей з вадами слуху (комбіновані порушення із порушеннями зору, ЗПР, РВ, ДЦП, порушенням поведінки, порушенням мовлення). Психологічні особливості формування мовлення глухих та слабочуючих дітей у. Особливості розвитку особистості та емоційно-вольової сфери.

Тема 26. Особливості психічного розвитку пізньооглухлих дітей. Специфіка психічного розвитку в залежності від часу втрати слуху. Психічний розвиток: процес формування та зміни психічних процесів та функцій у дітей; комунікація та мовлення: розвиток мовленнєвих та комунікативних навичок у пізньооглухлих дітей; вплив втрати слуху на увагу, пам'ять, мислення та просторову орієнтацію пізньооглухлих дітей; соціальна адаптація: процес включення в соціальне оточення та взаємодії з ровесниками у пізньооглухлих дітей. Емоційний розвиток: вплив втрати слуху на емоційну сферу та саморегуляцію пізньооглухлих дітей. Особливості різних видів діяльності дітей з порушенням слуху. Психосоціальна підтримка: особливості соціалізації та адаптації пізньооглухлих дітей. Психологічні проблеми формування образу слова у глухих дітей. Психологічні питання використання остаточного слуху у формуванні вимови глухих дітей.

Змістовий модуль 14. Особливості психічного розвитку дітей з сенсорними порушеннями (тифлопсихологія)

Тема 27. Особливості психічного розвитку незрячих та зі зниженим зором дітей. Особливості психічного розвитку дітей з порушеннями зору. Предмет та

завдання психології дітей із порушенням зору. Причини порушення зору. Класифікація осіб з порушеннями зору, її значення для освітньої та корекційно-реабілітаційної практики. Особливості зорового сприймання дітей з порушенням зору (сприймання форми, величини, кольору, контрасту). Особливості слухового сприймання, тактильного сприймання дітей з порушенням зору. Особливості формування зорових, слухових, тактильних, смакових, нюхових уявлень у дітей з порушенням зору. Особливості пізнавальної сфери дітей з порушеннями слуху. Сучасні технічні інформаційно-освітні засоби соціалізації сліпих. Особистісний розвиток спілкування та міжособистісні стосунки сліпих та слабозорих в групі. Соціалізація сліпих і слабозорих учнів, перспективи їх соціальної адаптації. Особливості різних видів діяльності дітей із порушенням зору.

Тема 28. Особливості психічного розвитку пізньоосліплених дітей. Розвиток рухових навичок та сприйняття простору у пізньоосліплених дітей. Розвиток компенсаторних стратегій, з метою уникання недоліків у сприйнятті та обробці інформації. Вплив втрати зору на когнітивні функції, такі як увага, пам'ять, мислення. Особливості розвитку довільної, мимовільної уваги. Розвиток уваги в різних видах ігор та на заняттях. Розвиток пам'яті у дітей з порушенням зору. Особливості розвитку комунікативних навичок та мовлення у пізньоосліплених дітей. Особливості розвитку особистості та емоційно-вольової сфери пізньоосліплених дітей. Різні форми комунікації, включаючи мовлення, дотик, жестову мову або використання спеціальних технологій, для взаємодії з оточуючим світом. Ставлення до дефекту, труднощі у включенні до соціального оточення та взаємодії з ровесниками.

Змістовий модуль 15. Психологія дітей з порушенням опорно-рухового апарату (ортопсихологія)

Тема 29. Психологія дітей з вродженими порушеннями опорно-рухового апарату. Предмет та завдання психології дітей з порушеннями функцій опорно-рухового апарату. Порушення опорно-рухової сфери – дитячий церебральний параліч (ДЦП). Чинники виникнення ДЦП. Загальна характеристика психічного розвитку дітей з ДЦП. Специфіка рухового розвитку при дитячому церебральному паралічу. Структура порушення. Форми дитячого церебрального паралічу. Особливості розвитку відчуття, сприймання, пам'яті, уваги, мислення, мовлення. Особливості розвитку особистості та емоційно-вольової сфери. Вплив різних форм ДЦП на соціальний розвиток дитини. Особливості різних видів діяльності дітей з порушенням функцій опорно-рухового апарату. Зв'язок між руховим та психічним розвитком. Особливості розвитку відчуття, сприймання, пам'яті, уваги, мислення, мовлення. Особливості розвитку особистості та емоційно-вольової сфери.

Тема 30. Психологія дітей з набутими порушеннями опорно-рухового апарату.

Психологічні особливості дітей з набутими порушеннями опорно-рухового апарату, (наслідки поліомієліту; травматичні ураження спинного і головного мозку, кінцівок; поліартрит; захворювання скелету (туберкульоз, пухлини кісток, остеомієліт); системні захворювання хребта (рахіт, хондродистрофія). Психологічна підтримка та розвиток нових стратегій для подолання фізичних перешкод, психологічної стійкості та покращення якості життя дітей. Розвиток самооцінки та самовизначення. Розвиток соціальних навичок та підтримка соціальної адаптації, підтримка та розвиток позитивних емоційних стратегій та саморегуляції. Психосоціальна інтеграція: розвиток здорових сімейних взаємин, надання підтримки батькам та сприяння адаптації всієї родини до нових умов.

Змістовий модуль 16. Психічний розвиток при асинхронному розвитку

Тема 31. Нейронні розлади: сучасні категорії спеціальної психології

Нейронні розлади як патологічні стани, які впливають на нормальну функцію нервової системи і спричиняють відхилення у розвитку, функціонуванні або поведінці людини. Фактори, що викликають нейронні розлади: генетичні аномалії, вроджені вади, травми, інфекції або інші неврологічні ускладнення. Неврологічна основа нейронних розладів. Спектр станів, що належать до нейронних розладів: розлади аутистичного спектра, розлади уваги та гіперактивності, шизофренія, розлади настрою, розлади навчання та розлади адаптації. Синдром Ретта, синдром Аспергера, синдром Душенна, синдром Туретта, синдром Ангельмана та ін. Ці розлади можуть виявлятися у різних симптомах, включаючи проблеми з комунікацією, соціальною взаємодією, когнітивними функціями, моторикою, настроєм і поведінкою.

Тема 32. Діти з гіперактивним розладом та дефіцитом уваги

Поняття про ГРДУ як про нейропсихіатричний розлад. Чинники виникнення ГРДУ. Патогенез та симптоматика ГРДУ. Функції лобної кори великих півкуль головного мозку. Симптоми ГРДУ, пов'язані з недостатньою зрілістю лобної кори, розлад імпульс-контролю; розлад прогнозування, планування та самоорганізації поведінки; розлад контролю уваги та аналізу інформації; розлад контролю емоцій; розлад контролю над власною руховою активністю, регулюванням процесів збудження/гальмування, розлад контролю емоцій. Вікова динаміка ГРДУ. Діагностичні критерії ГРДУ за системою DSM-V. Коморбідні розлади до ГРДУ та вірогідні механізми їхнього виникнення. Диференційна діагностика при ГРДУ. Моделі допомоги дітям з синдромом ГРДУ. Супровід сімей із дітьми, які страждають на синдром ГРДУ. Основні особливості пізнавальної сфери: увага, сприймання, пам'ять, мислення.

Особливості формування особистості при ГРДУ. Ігрова, навчальна, трудова діяльність дітей з ГРДУ.

Змістовий модуль 17. Психічний розвиток при розладах спектру аутизму.

Тема 33. Психологія дітей з РСА.

Предмет та задачі психології дітей з РСА. Причини та механізми виникнення розладів спектру аутизму. Психологічна сутність класифікації розладів спектру аутизму. Основні клініко-психологічні та психолого-педагогічні прояви аутизму. Психологічна характеристика дітей із аутизмом (особливості розвитку пізнавальної сфери, емоційно-вольової сфери, особистісних якостей, комунікації з оточуючим світом). Значення страхів у структурі порушень розвитку при аутизмі. Загальні принципи встановлення емоційного контакту з дітьми із розладами спектру аутизму. Особливості моторики, пізнавальних процесів, емоційно-вольової сфери при розладах спектра аутизму. Основні теорії аутизму. Характеристика особистості дитини з РСА.

Тема 34. Соціально-поведінкові особливості дітей з РСА

Труднощі в розумінні інших людей та емоційного спілкування. Проблеми у розумінні та адаптації до соціальних норм і правил. Соціальна ізоляція та складнощі у встановленні соціальних зв'язків. Недостатня емоційна взаємодія та затримка у розвитку соціальних навичок.

Виклики у формуванні індивідуальної самоідентифікації та особистісного розвитку. Потреба в спеціалізованій підтримці та інтервенціях для розвитку соціальних навичок і навичок самообслуговування. Затримка у мовленні та комунікаційних навичках. Повторювальні дії та стереотипії поведінки. Обмежений спектр інтересів та захоплень. Чутливість до зовнішніх подразників та проблеми зі сприйняттям. Сенсорна чутливість. Потреба у структурованому середовищі та специфічних підходах у навчанні та вихованні.

Змістовий модуль 18. Психологія дітей зі складними порушеннями розвитку

Тема 35. Поняття про складні (комбіновані) порушення розвитку, поняття коморбідності

Предмет та завдання психології дітей зі складними порушеннями розвитку. Причини складних порушень розвитку. Поняття коморбідності. Перша група: діти з двома вираженими психофізичними порушеннями, кожне з яких може викликати аномалію розвитку: сліпоглухі діти, глухі діти з порушеним когнітивним розвитком, слабчущі діти із затримкою психічного розвитку. Друга – ті діти, які мають одне суттєве психофізичне порушення (провідне) і супутнє інше порушення, виражене меншою мірою, але помітно ускладнює

хід розвитку (діти з інтелектуальними порушеннями та з невеликим зниженням слуху). У таких випадках говорять про ускладнене порушення. Третя група - діти з так званими множинними порушеннями, коли є три і більше порушень (первинних), виражених різною мірою, і, які призводять до значних відхилень у розвитку дитини: слабозорі глухі діти з інтелектуальними порушеннями. До множинних порушень можна також віднести і поєднання в однієї дитини цілого ряду невеликих порушень, які мають негативний кумулятивний ефект, наприклад, при поєднанні невеликих порушень моторики, зору і слуху в дитини може бути виражений недорозвиток мовлення.

Тема 36. Психічний розвиток при різних складних порушеннях.

Діти з множинними порушеннями розвитку: розумово відсталі сліпо-глухі, діти з порушенням ОРА з порушеннями органів слуху та зору, порушення зору із затримкою психічного розвитку. Різні підходи до класифікації дітей зі складними порушеннями розвитку. Особливості розвитку відчуття сприймання, уваги, мислення та мовлення дітей зі складними порушеннями розвитку. Особливості розвитку особистості та емоційно-вольової сфери. Особливості різних видів діяльності дітей зі складними порушеннями розвитку. Особливості розвитку вищих психічних функцій. Затримка розвитку в різних сферах, включаючи когнітивний, мовленнєвий, моторний та соціальний розвиток; складнощі у засвоєнні нових інформаційних матеріалів, сприйманні інструкцій, виявленні і розумінні зв'язків між об'єктами та явищами. Проблеми комунікації: обмеженість в мовленні, незрозумілість або відсутність мовленнєвої комунікації, труднощі у встановленні і підтриманні контакту з оточуючими. Соціальна неадаптованість: труднощі у взаєминах з оточуючими, у формуванні дружби та соціальних навичок, у розумінні соціальних норм та правил. Емоційна і поведінкова нестабільність: непередбачуваність емоцій, випадки агресії, занепокоєння, невпевненості.

Методи навчання:

 Словесні методи:

1. **Лекція з мультимедійним супроводом:** викладач презентує теоретичний матеріал, використовуючи презентації, відео- та аудіофрагменти для кращого засвоєння матеріалу.
2. **Техніка «Хто? Що? Коли? Де? Як?»:** аналіз конкретних кейсів через опитування та обговорення з метою розкриття всіх аспектів проблеми.
3. **Техніки активного слухання:** вправи на розвиток умінь ефективно слухати та аналізувати інформацію.
4. **Інтелектуальні розминки:** короткі вправи для активізації мислення перед основною частиною заняття.

 Наочні методи:

1. **Демонстрація спеціального обладнання:** практична діагностика психічних процесів.

✦ Практичні методи:

1. **Вправи та case-study:** робота над конкретними ситуаціями з метою набуття практичних навичок.
2. **Практичні заняття** з використанням діагностичного інструментарію та програмного забезпечення.

✦ Інтерактивні методи:

1. **Робота в парах або групах:** обмін досвідом, сумісний аналіз задач та розвиток комунікативних навичок.
2. **Мозковий штурм:** генерація ідей для розв'язання конкретних проблем або завдань.
3. **Рольова гра:** моделювання реальних ситуацій для підвищення ефективності освітнього процесу.
4. **Дискусії:** відкритий обмін думками на конкретні теми для розвитку критичного мислення.
5. **Індивідуальні навчальні проєкти:** самостійна робота над задачами, які вибиратимете самі або отримуватимете від викладача.

✦ Дистанційні методи:

1. **Онлайн-семінари через Zoom:** для здобуття додаткових навичок та консультацій.
2. **Moodle:** платформа для самостійної роботи, тестування та завдань.
3. **Google Apps:** використання Google Docs для спільної роботи над проєктами та Google Forms для опитувань і збору зворотного зв'язку.

Політика курсу:

Цей курс відзначається особливостями, які спрямовані на те, щоб максимально ефективно ознайомити вас з психологічними характеристиками дітей з особливими освітніми потребами.

✦ Безпека:

• у разі ракетних ударів або інших надзвичайних ситуацій, первинним є ваша безпека. Якщо під час заняття оголошують повітряну тривогу, заняття буде негайно припинено, і ми домовляємось із вами про його перенесення на інший час або про асинхронну роботу.

• намагайтеся дотримуватися всіх інструкцій з безпеки, і як тільки можливо, повідомте про ваш стан та можливість продовжити навчання.

✦ Штучний інтелект:

Використовуючи інструменти ШІ потрібно:

- розуміти обмеження будь-якої системи ШІ, яку ви використовуєте.
- перевірити фактичну точність створеного ШІ контенту (виявити вигадки, спотворення, оману та наявність шкідливих стереотипів).

- не покладатися на контент, створений ШІ, як на ключове джерело, а використовувати його в поєднанні з іншими джерелами.

Застосування генеративного ШІ у цьому курсі регулюється Політикою використання ШІ в освітньому процесі БДПУ (Наказ № 39 від 18.09.2025, рішення Вченої ради від 11.09.2025).

Режим використання: дозволено з обмеженнями

У межах цього курсу дозволяється відповідальне використання ГШІ лише для:

- структурування плану написання робіт;
- лексичного покращення тексту;
- підбору джерел (за умови обов'язкової перевірки достовірності).

Заборонено використання ГШІ для:

- повного генерування текстів робіт або розділів;
- автоматичного створення аналітичних висновків.

Усі випадки використання ШІ мають бути відкрито задекларовані у письмових роботах згідно зі стандартом GAIDeT (<https://panbibliotekar.github.io/gaidet-declaration/index-uk.html>)

Обмеження в контрольованому середовищі

Під час виконання контрольованих оцінювань (іспити, тестування, захисти, практикуми), використання ГШІ заборонено.

Порушення цього правила може вважатися порушенням академічної доброчесності і тягне за собою відповідні наслідки згідно з Кодексом БДПУ.

✂ Типи занять:

- лекції з мультимедійним супроводом: для того, щоб ви мали не лише теоретичні знання, а й зрозуміли, як все це виглядає на практиці.
- практичні заняття: ви отримаєте можливість відточувати набуті навички.

✂ Дистанційне навчання:

- використовуються платформи Moodle та Zoom.

✂ Zoom-заняття:

• для підвищення ефективності навчання та взаємодії між усіма учасниками, увімкнення відео є обов'язковим. Це допомагає мені як викладачу краще зрозуміти, чи зрозумілі для вас матеріал та методики, а також допомагає зробити процес навчання більш особистісним. Якщо є вагомні причини, через які ви не можете увімкнути відео, будь ласка, заздалегідь повідомте мене про це.

✂ Інтерактивні методи:

- робота в групах та парах.
- Case-study, мозкові штурми, рольові гри.

✂ Домашнє завдання:

• будьте готові до регулярного домашнього завдання. Воно буде не лише теоретичним, а й практичним.

✂ Оцінювання:

- ваша успішність буде оцінюватися на основі виконаних завдань, активності на заняттях та презентації фінального проєкту.

✦ Дедлайни:

- важливо дотримуватися установлених дедлайнів, але якщо у вас є причини, пов'язані з надзвичайними обставинами (як-то ракетні удари, відсутність зв'язку тощо), дедлайни можуть бути переглянуті.

✦ Етика та дисципліна:

- я очікую, що ви будете дотримуватися академічної чесності та професійної етики.

- що стосується додаткових матеріалів, рекомендованої літератури та онлайн-ресурсів — все це викладено на Google Disk, а посилання на нього є на платформі Moodle та в нашій Telegram групі.

- Спілкуватись і вирішувати нагальні питання будемо в групі в Telegram, доки освітній процес триває не в стінах нашого БДПУ, і можливі різні форс-мажорні обставини, як то блекаут, локдаун, відсутність зв'язку тощо.

- Мені буде приємно бачити ваші обличчя і чути ваші голоси, тому за можливості прошу вмикати камери і бути активними учасниками освітнього процесу. Ці політики можуть бути доповнені або змінені в залежності від ситуації. Я, зі свого боку, теж дотримуватимусь всіх означених політик. Якщо у вас є будь-які питання або пропозиції, будь ласка, не соромтеся звертатися. З нетерпінням чекаю на нашу конструктивну взаємодію в процесі вивчення цієї захоплюючої дисципліни!

До зустрічі на заняттях!

Технічне й програмне забезпечення/обладнання, наочність:

✦ *Технічне та програмне забезпечення:*

1. Комп'ютери з високою продуктивністю для проведення онлайн-семінарів та вебінарів.
2. Проєктор та екран для демонстрації наочних матеріалів.

✦ *Обладнання:*

1. Діагностичний інструментарій.

✦ *Наочність:*

1. Навчальні постери.
2. Відеоматеріали..
3. Ілюстровані книги та підручники.
4. Навчальні кейси: відео або описи реальних випадків з життя.

✦ *Додаткові Ресурси:*

1. Zoom: для проведення дистанційних занять.
2. Moodle: де ви знайдете всі необхідні матеріали для курсу, завдання та тести.
3. Google додатки та Canva: для спільної роботи над документами та презентаціями.

Система оцінювання та вимоги:

Є декілька способів оцінки та контролю вашого навчання в дисципліні «Психологія загальна та спеціальна». Не хвилюйтесь, все це робиться, щоб допомогти вам краще зрозуміти матеріал і подивитися, як ви можете його застосувати на практиці.

✦ Поточний контроль:

- **Усний контроль:** це може бути мозкова атака, де ви працюєте в команді для розв'язання конкретної проблеми, або ділова гра, де ви взаємодієте в сценаріях, які можуть статися в реальному житті.
- **Самоконтроль:** ви будете мати можливість самостійно оцінити свої знання або обговорити їх з товаришами по навчанні (пірінгова оцінка). Рефлексія — це ваш шанс подумати про те, як ви справляєтеся і що можете зробити краще.
- **Тестовий контроль:** тут можуть бути відкриті або закриті питання, які допоможуть вам і нам зрозуміти, як добре ви засвоїли матеріал.

Критерії оцінювання:

Ми дивимося на декілька ключових аспектів:

- Ваше розуміння теорії і того, як її застосувати на практиці.
- Як добре ви можете обговорити і аргументувати свої думки.
- Якість вашої відповіді: чіткість, логічність, послідовність і так далі.
- Ваша здатність інтегрувати знання з інших дисциплін і застосовувати їх для розв'язання задач.

✦ Підсумковий контроль:

В кінці першого семестру буде залік, а наприкінці другого - екзамен, який охоплює все, що ми вивчали.

Як я оцінюватиму на заліку:

12
34

Усний залік: ви отримаєте на початку вивчення курсу перелік питань для самоперевірки, деякі з яких ми і будемо обговорювати саме з вами під час заліку.

12
34

Письмовий залік: 50 тестових питань (закриті та відкриті). Кожне питання оцінюється в 1 бал.

Як я оцінюватиму на екзамені:

12
34

Усний екзамен: тут у вас є 30 білетів на вибір. В кожному білеті три питання: два з теорії і одне практичне.

12
34

Письмовий екзамен: 50 тестових питань (закриті та відкриті). Кожне питання оцінюється в 1 бал.

Мінімум і максимум балів:

- Щоб взагалі сісти на екзамен, треба набрати хоча б 25 балів протягом семестру.
- Максимум, який можна набрати на самому екзамені, — 50 балів.

Як рахують загальний бал:

1. Для денної форми:
  - Бали за весь семестр (макс. 25)
  - Плюс бали за самостійні роботи (макс. 25)
  - Плюс бали за екзамен (макс. 50)
2. Для заочної форми:
  - Бали за весь семестр (макс. 10)
  - Плюс бали за самостійні роботи (макс. 40)
  - Плюс бали за екзамен (макс. 50)

У кінці можна набрати 100 балів, якщо у вас все ідеально.

Сподіваюся, тепер усе зрозуміло!

Шкала оцінювання

Оцінка за університетською шкалою	Оцінка за шкалою ЄКТС
90-100	A
78-89	B
65-77	C
58-64	D
50-57	E
35-49	FX (з можливістю повторного складання)
1-34	F (з обов'язковим повторним вивченням ОК)

Список рекомендованих джерел

1. Варій М. Й. Загальна психологія: [підр.для студ. вищ. навч. закл.] / Варій М.Й. – [3- те вид.]. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 1007 с.
2. Велитченко Л.К. Вступ до загальної психології : програм. довідник / Одеса: Вид. В. В. Букаєв, 2012. – 406 с.
3. Гошовська Д.Т. Спеціальна психологія та методика педагогічно-корекційного тренінгу / Д. Т. Гошовська. – Луцьк: Вежа, 2013. – 338с.
4. Діти з затримкою психічного розвитку та їх навчання: Навчальний посібник для педагогів і шкільних психологів: [Текст] / Т.Д. Ляшенко, Н.А. Бастун, Т.В.Сак. — К.:ІЗМН, 1997. — 128 с.
5. Загальна психологія. Навч. посіб. / [Сергеєнкова О.П., Столярчук О.А., Коханова О.П., Пасека О.В.]. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 296 с.
6. Загальна психологія: [підручник для студ. вищ. навч. закладів] / [О. В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук ін.]; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. - К. : Каравела , 2011. - 464 с.
7. Загальна психологія : навч. посібник. - Київ : Центр учбов. літ., 2016. - 291 с.

8. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі: практ. посіб. / [Тім Лорман, Джоан Деспелер, Девід Харві] / Пер. з англ. – К. : СПД-ФО, 2010. – 296 с.
9. Кобильченко В., Омельченко І. Спеціальна психологія - Київ: ВЦ «Академія, 2020. – 224с.
10. Копець Л.В. Психологія особистості: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Копець Л.В. – К.: Вид дім. «Києво-Могилянська академія», 2007. – 460 с.
11. Кочерга О.В. Психофізіологія дітей з особливими потребами / Олександр Кочерга. – К. : Редакції газет з дошкільної та початкової освіти, 2012. – 128 с.
12. Максименко, С. Д. Загальна психологія : навч. посібник. - Київ : Центр учбов. літ., 2016. - 270 с.
13. Матвеева М. П. Спеціальна психологія. Тексти: ч. 1. / М. П. Матвеева, С. П. Миронова. – Кам'янець-Поділ.: Інформ.-вид. відділ Кам'янець-Подільськ. держ. ун-ту, 1999. – 158 с.
14. Матвеева М. П. Спеціальна психологія. Тексти: ч. 2 / М. П. Матвеева, С. П. Миронова. – Кам'янець-Поділ.: Інформ.-вид. відділ Кам'янець-Подільськ. держ. ун-ту, 2001. – 142 с.
15. М'ясоїд П.А. Загальна психологія: Навч. посіб. – 2-ге вид., допов. / М'ясоїд П.А. – К.: Вища шк., 2001. – 487 с.
16. Обухівська А. Г. Психологу про дітей з особливими потребами у загальноосвітній школі / Антоніна Обухівська, Тамара Ілляшенко, Тамара Жук. – К. : Редакції загальнопед. газет, 2012. – 128 с.
17. Островська К. О. Аутизм: проблеми психологічної допомоги: [навчальний посібник] / К. О. Островська. – Л. : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – 110 с.
18. Сак Т.В. Особлива дитина: від народження до 6 років: Поради батькам. – К. : Літера ЛТД, 2008. – 144 с.
19. Синьова Є.П. Тифлопсихологія / Є.П. Синьова - Київ, 2004. — 213 с.
20. Синьов В. М. Психологія розумово відсталої дитини: підручник / В. М. Синьов, М. П. Матвеева, О. П. Хохліна. – Київ: Знання, 2008. – 360 с.
21. Спеціальна психологія. У питаннях і відповідях: навчальний посібник / укл. О. В. Чепка – Умань : ВПЦ «Візаві», 2016 – 104 с.
22. Пахомова Н. Г. Спеціальна психологія / Н. Г. Пахомова, М. М. Кононова. – Полтава : АСМІ, 2015. – 389 с.
23. Павелків Р. В. Загальна психологія: підручник / Павелків Р.В. - К.: Кондор, 2012. – 576с.
24. Психологія: Підручник / [Ю.Л. Трофімов, В.В. Рибалка, П.А. Гончарук та ін.; за ред. Ю.Л. Трофімова]. – К.: Либідь, 2001. – 560 с.
25. Партико Т.Б. Психологія : підручник. Київ: Ін Юре, 2014. – 665 с.

26. Поліщук С.А. Психологічні практики в системі підготовки практичних психологів : навч.-метод. посібник / С. А. Поліщук. Суми: Унів. кн., 2012. – 135 с.
27. Приходько Ю.О. Практична психологія: Введення у професію : навч. посібник / Ю.О. Приходько. - 2-ге вид. К.: Каравела, 2010. – 233 с.
28. 18. Савчин М. В. Загальна психологія : навч. посібник. К.: Академвидав, 2011. - 465 с

Інтернет-ресурси

1. <https://edu.bdpu.org/>
2. <https://dspace.bdpu.org.ua>
3. <http://mon.gov.ua/activity/education/doshkilna/diti-z-osoblivimi-potrebami/>
4. <http://www.chl.kiev.ua/default.aspx?id=5718>
5. <http://www.openlife.lviv.ua/>
6. <http://www.dcp.com.ua/>
7. <http://ehhttp://naiu.org.ua/ducation-inclusive.com/>